

היבטים לשוניים בפרשת חקת עט

דקדוקי קריאה בפרשת חקת בהפטרה ובראשון של בלק

יט ב וַיִּקְחֵהוּ: וא"ו בשווא נע. אֵלֶיךָ פָּלָה: הפ"א רפויה	
יט ז וַכֹּבֶס: הבי"ת בסגול ולא בצירי, וכן בפסוק י. וְאַחֲרַיָּבָא אֶל-הַמַּחֲנֶה: טעם טפחא בתיבת	
וְאַחֲרַיָּבָא	
יט יב הוּא יִתְחַטֵּא-בֹּ בֵּינֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבֵינֹם הַשְּׁבִיעִי יִטְהַר: יש לעמוד מעט אחר קריאת	
הַשְּׁבִיעִי להדגיש את העובדה כי ההפסק העיקרי בתיבה זו ולא בתיבת התביר, אחרת מתקבלת משמעות	
שאינה נכונה. וכן הדבר גם בחצי השני של הפסוק: הוּא יִתְחַטֵּא-בֹּ בֵּינֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבֵינֹם הַשְּׁבִיעִי	
- יִטְהַר וְאִם-לֹא יִתְחַטֵּא בֵּינֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבֵינֹם הַשְּׁבִיעִי - לֹא יִטְהַר	
יט יד בְּאַהֲלָה: הבי"ת בשווא, אך בהמשך הפסוק בְּאַהֲלָה מיודע, הבי"ת בקמץ	
יט טז בַּחֲלָל-חֲרָב: געיה בב"ת הראשונה	
יט יח הֵיוּ-שָׁם: געיה בה"א. בַּעֲצָם הבית פתוחה ¹ בַּחֲלָל: העמדה קלה בב"ת לציין מיודע	
כ א כָּל-הָעֵדָה: הטעמה כפולה על תיבה אחת	
כ ב וְלֹא-הָיָה מִיָּם: טעם נסוג אחור לה"א הראשונה	
כ ד וְלָמָּה: במלרע ומ"ם רפויה, וכן הדבר גם בפסוק הבא	
כ ה הָרַע: רי"ש קמוצה	
כ ח וְהִשְׁקִיתָ: במלרע	
כ יג אֲשֶׁר-רָבּוּ: במלרע, יש להיזהר לא להבליע רי"ש אחת לתוך השנייה	
כ יד מִצָּתְנוּ: הטעמה באל"ף הקמוצה, לכן התי"ו שלאחריה בשווא נח ²	
כ יז נַעֲבֹרָה-נָא: העי"ן בשווא נח. דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ נִלְדָּה: כך ההטעמה על פי רוב הדפוסים	
כ יט בַּמִּסְלָה: געיה בב"ת והמ"ם בשווא נע ללא דגש	
כא א וַיִּלָּחֶם: במלעיל, כן הדבר בהמשך בפסוק כג	
כא ד לִסְבָּב: הבי"ת הראשונה רפה, כן הדבר לפי בן אשר בכתר ארם צובה ולנינגרד	
כא ה בְּאַלְקִים: האל"ף אינה נשמעת. קִצָּה: הטעם בקו"ף מלעיל ³	
כא ו וַיִּשְׁלַח: השי"ן בפתח ולא בשווא. מִיִּשְׂרָאֵל: המ"ם בחירק חסר וכך גם היו"ד הדגושה שלאחריה	
כא ז וַיָּסֶר: במלרע, הוא"ו בשווא נע	
כא יא מִמִּזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ: יש להקפיד על הפרדת התיבות שלא יישמע שהה"א שבראש התיבה השנייה	
תשתייך לסוף התיבה הקודמת	
כא יג וַיַּחֲנוּ: בטעם רביע, לא בגרשיים ⁴	

¹ אופייני לה"א הידיעה לפני עי"ן (אע"פ שלפי הכלל צריך להיות כאן קמץ).

² למרות שזהו שווא שלאחר תנועה גדולה וכבר דנו בכך בעבר

³ המטעים בצד"י עובר לזמן בינוני (הווה).

⁴ עיין "כא"צ והנוסח" 52 עמ'....

כא יד יֵאמֶר: המ"ם בפתח

כא טו לְשֶׁבֶת: הלמ"ד בשוא, לא בקמץ

כא יח שָׁרִים: שי"ן שמאלית

כא כ וְנִשְׁקָפָה: במלעיל

כא כב אֶעְבְּרָה: העי"ן בשווא נח

כא כג יִהְצָה: היר"ד מוטעמת וקמוצה בקמץ רחב, והה"א בשווא נח

כא ל וְנִשְׁעִים: הנו"ן בפתח. מִידְבָּא: הדל"ת בשווא נע

כא לב אֶת-יַעֲזָר: העי"ן בשווא נח

כא לב וַיֹּרֶשׂ אֶת-הָאֹמְרִי אֲשֶׁר-שָׁם: הטפחא בתיבת וַיֹּרֶשׂ⁵

הפסרת חקת שופטים יא:

ב וַיֹּאמְרוּ לוֹ: טעם נסוג אחור ליר"ד

ח וְהִלַכְתָּ.... וְנִלַחַמְתָּ: מלרע

ז בָּאתָם: במלרע. לַעֲתָה: מלעיל, בפסוק הבא עֲתָה מלרע

ט לְהִלָּחֶם: הטעם בחי"ת והיא בצירי בניגוד לפסוק כז

יג בַּעֲלוֹתוֹ: העמדה קלה בבי"ת למנוע הבלעת העי"ן החטופה

טז כִּי בַּעֲלוֹתָם מִמִּצְרַיִם: טעם טפחא בתיבת כִּי

יז אֶל-מֶלֶךְ אֱדוֹם | לֵאמֹר: פסק בין תיבות אֱדוֹם ובין לֵאמֹר. אֶעְבְּרָה-נָא: העי"ן בשווא נח

יח וַיָּסֹב: הסמ"ך בקמץ קטן

כא ה' אֱלֹהֵי-יִשְׂרָאֵל: יש לשים לב לקושי המתעורר בקריאת תיבות אלו וטעמיהן

כז לְהִלָּחֶם בִּי: טעם נסוג אחור ללמ"ד וכן הדבר בהמשך בפסוק לב

ראשון של בלק במדבר כב:

ד אֵת יֶרֶק הַשָּׂדֶה: טעם טפחא בתיבת אֵת

ה פְּתוּרָה: הטעם מימין לפ"א, ההטעמה בת"ו, במלעיל

ו וַעֲתָה: הקורא את העי"ן כמו אל"ף משנה את משמעות הכתוב. אָרָה-לִּי: העמדה קלה באל"ף.

וַאֲגַרְשֶׁנוּ: הרי"ש בשווא נע ולא בחטף

יא קָבָה-לִּי: העמדה קלה בקו"ף

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-בָּלָעַם: יש לשים לב לטעמים בפסוק זה, רבים הקוראים המתבלבלים וקוראים מרכא-טפחא כבר בתחילתו. הדבר נובע מכך שהאתנח⁶ קוטע את דברי הבורא אל בלעם באמצע ומחלק את

הדיבור לשניים: לֹא תִלְךָ עִמָּהֶם לֹא תֵאָר אֶת-הָעַם

⁵ בניגוד לתורה קדומה הסובר כי טעם זה יבוא על תיבת 'האמרי'

⁶ הוסבר כמה פעמים שהפתיחה של הפסוק היא לפני האתנח. והאתנח חוצה את החלק העיקרי של הפסוק כלומר את דברי ה' אל בלעם.

יט ט טיפת דיו של רש"י – הרב יצחק ישע"י וייס נר"ו גאב"ד נוה אחיעזר
והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת הוא וגו'. ברש"י: למי נדה, למי הזייה, כמו וידוֹאָבֶן בִּי (איכה ג,
ג), לידות את־קרנות הגוים הנשאים קרן (זכריה ב, ד), לשון זריקה.

פשוטו של רש"י בקצרה

כתב רש"י: למי נדה, פירושו למי הזייה, שהם מי זריקה, ולא נפילה, או ריחוק, או השלכה.
ונדה' כאן שרשה כמו וידוֹאָבֶן בִּי, לידות את־קרנות הגוים הנשאים קרן, שרבי מנחם כללם בשרש
אחד, במשמעות לשון זריקה. ורש"י מצרף את מי נדה לשרש זה ומשמעות זו.

התרגומים מתרגמים נדה במשמעות הזאה

בתנ"ך מצאנו פעמים רבות את המושג 'נדה', שלא בקשר ישיר לטומאת נדה, כמו
בפסוק שלפנינו. ונחלקו חז"ל והמפרשים בפירוש 'נדה' במקומות אלו. – אונקלוס
ויונתן תירגמו (כאן): 'למי אדיותא'. וכעין זה בתרגום כת"י רומי: 'למי אדיא'. – וכתב
במתורגמן (לר' אליהו בחור, ערך 'נד'): כל לישנא 'הזאה' מתורגם בלישנא 'נדא'. כמו וַיִּזְ מִדְמָה
(מלכים ב, ט, לג), ונדא מדמיה, דאזבל. אבל וַיִּזְ מִמֶּנּוּ עַל הַמִּזְבֵּחַ (ויקרא ח, יא), על אהרן, מתורגם ואדי
וכו'. וַיִּזְ מִי הַנֶּדֶה (כאן, כא), וַיִּזְ מִי הַנֶּדֶה [נ"א וַיִּזְ מִי אַדְיוֹתָא] – הרי שתרגום של נדה והזאה
שניהם משורש הארמי נדה, והוא מהמילים הארמיות המיוסדות על לשון הקודש. –
וכתב הרד"ק בשרש 'נזה', ענין ההזאה ידוע כענין הטפטוף.

רבי מנחם מבאר וידו ולידות במשמעות נפילה

רבי מנחם בן סרוק כתב במחברת מנחם, (מחלקה 'ד' לפי שיטתו שיש שרשים בני אות אחת):
החמישי, לידות את־קרנות הגוים הנשאים קרן, וידוֹאָבֶן בִּי, ידוֹ גִּזְרָל (יואל ד, ג. עובדיה א, יא. נחום ג, י), גִּזְרָל ידוֹ הָדָה
(ישע"י יא, ח). כולם ענין 'נ"א לשון נפילה. ופתרון לידות את קרנות הגוים, להפיל את
קרנות הגוים. והנשאים קרן יורה עליהם כי נפילה היא. ופתרון וידוֹאָבֶן בִּי ככה, ויפילו אבן בִּי.
וככה נפילה יוצאה בגורלות כאלה, וַיִּפְּלוּ גִזְרָלוֹת וַיִּפֹּל הַגִּזְרָל עַל יוֹנָה (יונה א, ו) וכו'. – רבי מנחם
חיבר במחברת זו את שני הפסוקים שמביא כאן רש"י, ולדעת הם במחברת אחת,
שמשמעותה נפילה. אולם לא כלל עמם 'מי נדה'.

רבי יהודה חיוג' מבאר ידו ולידות במשמעות השלכה

אבל רבי יהודה חיוג' בספרו אותות הרפיון, נחי ל' הפועל, שרש 'ידה' כתב: ידה, ידיתי,
ידה, ידוֹ אֵלֶיךָ (ירמ' ג, יד)... ויש במשמעות הזאת פועל כבד, ידה ... לידות את־קרנות הגוים. דע כי
ידוֹ גִּזְרָל (יואל ד, ג) איננו מהשורש הזה, כי לא נאמר ידוֹ בחיריק אך הוא מן 'ידד', כמו סָבּוּ
(תהלים מזח, יג) מן סוּבַבִּי רַפָּא (תהלים נה, כב) מן רכך. וכן כתב בספרו פעלי הכפל 'ידד', ידותי, וְעַל
נִכְבְּדִיָּהּ ידוֹ גִּזְרָל (נחום ג, י). פתחות היוד יוכיח כי הוא מעיקר זה [=בעלי אותיות הכפל. עבר בבנין
קל].... אך כִּלְדִּירְכִי קִשֹּׁת ידוֹ אֵלֶיךָ, ... לידות את־קרנות הגוים אינם באים מעיקר זה. אבל בפירושו
לירמיה [=כתב אלנתף] (יד) חזר בו וכתב: ידוֹ אֵלֶיךָ. מן ידה, ידיתי, ... והכבד [א"ה. בנין פיעל,
אבל כאן כוונתו להפעיל מה שנקרא 'הכבד הנוסף'] מן הפועל הזה ידוֹ גִּזְרָל, מן ידה, והבן. – רבי
יהודה נהחולק על רבי מנחם, ולשיטתו כל שרש הוא בן שלש אותיות, שלא כדעת
רבי מנחם שלדעתו שרש זה הוא בן אות אחת, ולכן צירף שני פסוקים אלו. אלא רבי
יהודה חילק בין הפסוקים, בשרש 'ידה' קבע את לידות, שהל' הפועל נופלת ממנה.
ובשרש 'ידד' שהוא מבעלי הכפל, דהיינו שד' ע' הפועל שלה נכפלת בל' הפועל, קבע
את 'ידו'. וראה להלן שכתב רד"ק בשמו שמשמעות שניהם אחת, השלכה.

⁷ א"ה. כוונתו לפועל עבר כמו הדוגמה של רפוא, אבל לא מצינו במקרא רק בבנין נפעל נסבּוּ, אבל שפיר
מתפרשת כוונתו גם במלה סָבּוּ בצווי אלא ש'ידו' הוא מבנין פיעל.

לאבן עזרא נדה מלשון ריחוק ולידות וידו מלשון השלכה

אבל האבן עזרא (כאן) מפרש למי נדה, פירושו רחוק, כמו מַנְדִּיקָם (ישעי' סו, ה). אבל בפירושו לזכריה פירש: לידות את־קרנות הגוים. להשליכם ממקומם, כמו ידו גוֹרֵל. והנה הטעם שיסורו כל השוטנים ויבנו הבית. ובמטות (לא, כג) פירש: אֶךְ בְּמִי נָדָה יִתְחַטֵּא, היה נראה לנו כי הוא מי אפר הפרה, כמו מי נָדָה לֹא זָרֵק עָלָיו (במדבר יט, יג), וחז"ל אמרו כי טעמו בשיעור המים שתרחץ בהם האשה הנדה. ודעתם רחבה מדעתנו.

הרד"ק מבאר שו"ד ולידות במשמעות השלכה

הרד"ק בשרשיו מסכם את דעות המדקדקים בעניין, וזה לשונו: ידד, ידו גוֹרֵל, בפלס רבו מְשַׁעְרוֹת רֹאשֵׁי (תהלים סו, ה), רָבוּ דְבָרָיו מִשְׁמָן (שם נה, כב). ופירושו השליכו. כן כתבוהו רבי יהודה [אבן חיוג', הנ"ל] ורבי יונה [בן גנאח. בשרש ידד'] כי ידד בשקל קָלוּ מְשָׁרִים (ירמיהו ד, יג), רבו דבריו משמן. ואדוני אבי ז"ל כתב [ספר הגלוי, מחברת ('דד') ('ד')] ששרשו 'ידה' מבנין הפעיל, כמו וידו אָבָן בִּי.

ובשרש 'ידה' כתב: ידה, ידו אֱלִיָּה (ירמ' ג, יד) פירושו השליכו. ורבי יהודה [אבן חיוג', הנ"ל] אמר כי מעיקר זה וכו'. והפעל הכבד לידות את־קרנות הגוים הנשאים קָרָן (זכריה ב, ד), להשליך. וידו אָבָן בִּי, משפטו ויידו⁸ אָבָן בִּי (איכה ג, ג), פירושו וישליכו. ... ולדעת אדוני אבי ז"ל [ספר הגלוי שם] הוא מבנין הפעיל, ומשפטו ויידו. - וכן פירש הרד"ק את ידו אֱלִיָּה. השליכו אליה, ומן הכבד לידות את־קרנות הגוים ר"ל השליכו החצים או האבנים. וכן פירש את ידו גוֹרֵל: היו משליכים גורל ביניהם על ישראל, זה יהיה שלך וזה יהיה שלי. ידו, משפטו ויידו מן לידות את־קרנות הגוים (זכריה ב, ד), ומפני פגישת שני יודין כאחד, חסרו היו"ד פ"א הפעל, והוטלה תנועתה על יו"ד אית"ן. ופירושו ישליכו, כמו אשליך עליהם גורל. וכן פירש הרד"ק גם בעובדיה (א, יא): ידו גוֹרֵל, אפשר ששרשו 'ידד' בשקל רָבוּ מֵאֲרֵכָה (ירמיהו מו, כג), או שרשו 'ידה' מן לידות את־קרנות הגוים, ומשפטו יידו בשני יודין, והאית"ן מן הדגוש, וכשהפילו יו"ד השרש מפני כובד קריאת שני יודין, הטילו תנועת יו"ד השרש שהוא פת"ח ביו"ד האית"ן, להורות עליה. אמר כי השליכו גורל על שבי ירושלם בחלקם אותו שרי חיל האויבים.

הרד"ק מבאר 'מי נדה' שהם לצורך הרחוק

ובשרש 'נדד' כותב הרד"ק: ומזה השרש והענין, כימי נדת דִּוְתָה (ויקרא יב, ב). בְּנִדַת עַמִּי הָאֲרָצוֹת (עזרא ט, יא), וְהָדָוָה בְּנִדְתָּהּ (ויקרא טו, לג), בִּי מִי נָדָה לֹא זָרֵק עָלָיו (ויקרא יט, יג), וְחֻצֵּיאוּ אֶת הַנִּדָּה מִן הַקֹּדֶשׁ (דברי הימים ב כט ה), כלומר הטומאה. וְהִקְבֵּם לְנִדָּה יִהְיֶה (יחזקאל ז, יט), עַל כֵּן נִתְּנָה לָהֶם לְנִדָּה (יחזקאל ז, כ), שירחקו ממנו וילכו בגלות. והתואר נָדָה חָיָא (ויקרא כ, כא), אֶרֶץ נָדָה חָיָא (עזרא ט, יא), ענין הכל הריחוק. ונקראו מי נָדָה, לפי שהיו המים לצורך הרחוק, והוא הטמא.

הרא"ם מוחק ברש"י את לידות, ששרשה 'יד'

רבי אליהו מזרחי, שלא זכה לראות את מחברת מנחם, משיג על רש"י: למי נדה למי הזיה, כמו: "וידו אבן בִּי", "לידות את קרנות הגוים", לשון זיקה. לא ידעתי איך דמה מלת נדה עם מלת לידות, והלא מלת נדה הוא משורש נדד והדגש לחסרון הכפל או משורש נדה, והדגש לחסרון נו"ן השרש, ועיקרו ננדה בפלס נגלה. ואילו מלת לידות הוא משורש ידה. ואף לדעת חכמי צרפת, שסוברים שהם מהשניים בעלי שתי אותיות, שיש שורש פחות משלש אותיות, הנה יהיה מלת לידות שרשה יד, ומלת נדה שרשה נד, ואין דמיון ביניהם. לפיכך אני אומר טעות נפל בספרים ואין הדמיון אלא "וידו אבן בִּי", שהוא סובר ששרשו

⁸ א"ה. אין דגש בדלי"ת כי לא מצינו במקרא דגש אחרי יו"ד בשווא נח. מה שמעניין הוא שצורת הפעיל של י.ד.ה הוא ידו, אבל הוא מעדיף את המקרים הבדלים שפ"י (פעלים שהאות הראשונה מהשורש היא יו"ד), אינו הופך וי"ו כשאינו בראש המלה. השווה הוֹצֵא (בראשית יט, יב) - הוֹצֵא (בראשית ת, יז).

נדה, כמו: וַיֵּבֶן כָּף (על ירך) (מלכים ב' י"ב), ששרשו נכה, שאז תהיה מלת נדה ומלת וידו שרשם נדה. – אך לא צדק בהגהתו למחוק את "לִידוֹת את קרנות הגוים", שהרי דברי רש"י לקוחים מרבי מנחם, שכלל שני פסוקים אלו במחברת אחת.

הגור אריה מבאר שוליות וידו שרשם ד'

כתב המהר"ל בגור אריה, הרא"ם הקשה, שאין השרשים שוים; ששורש "נדה" - נדד או נדה, ושורש "לִידוֹת", ידה. ודע שאין זה קשיא, כי רש"י סובר, וכן כל חכמי צרפת, שכל השרשים שאינם שלמים הם אחד לגמרי, כי כל אות נופל בלשון נחשב כאינו, ולא קראו שורש אלא האות שהוא עומד ולא נופל לעולם. ולפיכך רש"י מביא בכל מקום ראייה מן האחד על חבירו, כמו 'נדד' 'ידה', דבשניהם האות השורש שאינו נופל הוא הד' בלבד, שהרי אות הנו"ן היא שורש נופל, ונופל בתיבת "אֲרִיָּה כָּל שְׁנוֹתֶיהָ" (ישעיה לח, טו), והאות האחרון היא כפולה, ודרך ליפול, ואין השורש רק הד'. והשתא שפיר מייתי ראייה מן האחד על חבירו:

ואני אומר שהדין עם חכמי צרפת בזה, שהרי ברוב מצאנו שאותו שהם להם שורש נופל, אף על גב שאין הגזרות שוה בשרש שלהם, מכל מקום הפירוש שלהם שוה. תמצא 'רמם' 'רום' פירושם שוה, וכן 'דום' עם 'דמם' הפירוש שוה, וכן 'חום' 'חמם' 'יחם' הפירוש בהם שוה, וכן עוד הרבה, נראה מזה שאף על גב שאין השורש שוה בהם, הם שוים בפירוש, לכך מייתי (רש"י) ראייה. וכבר נתבאר זה בפרשת ויחי (בראשית פמ"ט אות יד) ובמקומות הרבה.

פשוטו של רש"י

כתב רש"י: לִמֵּי נדה, פירושו לִמֵּי הזֵּייה, שהם מי זריקה, אבל אין פירושה נפילה כדעת רבי מנחם, או ריחוק כדעת האבן עזרא והרד"ק, או השלכה כרבי יהודה חיוג. ומביא רש"י ש"נדה" כאן שרשה כמו השרש של וַיִּדְוֶאֶבֶן בִּי, לִידוֹת אֶת־קֶרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנְּשָׂאִים קֶרֶן, שרבי מנחם כללם בשרש אחד, והם לשון זליקה. ורש"י מצרף את מי נדה לשרש זה ומשמעות זו.

ע"כ טיפת דיו של רש"י.

א"ה. יש לציין שעם זאת במקרים אחרים רש"י מבדיל בין מלים הנראים בעלי אותו שורש לדעת 'בעלי השניים'. ראה למשל על מְשִׁיתָחוּ (שמות ב' י'), ועל צָדָה (שמות כא, יג), שמאריך להבדיל בין מה שנקרא אצלנו ע"ו ול"ה.

דפי פרשת השבוע בר-אילן חוקת עט

יהורם לשם מכון מיג"ל והמכללה האקדמית תל-חי

פרה עשתת מי חטאת – על החזרה

אחת ברמב"ם ומלחמת האיל והצפיר

'מי חטאת' ⁹ שאופן הכנתם מתואר בפרשתנו, הם אב מאבות הטומאה, המטמאים את הנוגע בהם רמב"ם (הלכות פרה אדומה ה, א-ד ; טו, א-ב). מסכת פרה מוסיפה פרטים רבים על דיני מי החטאת, שלא פורטו בתורה. כרקע לדברי המשנה שבהם נעסוק, נציין שלפיה יש קיבה מורכבת בעלת ארבעה מדורים כרס, קיבת כוסות, קיבת עלים וקיבה אמיתית. שנפחם הכולל בפרה בוגרת ממוצעת הינו כ-60 ליטרים. ¹⁰ מוותיקי הרפתנים שבגליל-התחתון למדתי, שפרה צמאה מסוגלת לגמוע כ-50 ליטרים של מים בבת אחת, ומעל ל-200 ליטרים במהלך יום חם. המשנה אומרת: "פרה עשתת מי חטאת בעשרה טמא מעת לעת. רבי יהודה אומר בטלו במעיה" (פרה ט, ה).

⁹ "מי נידה" בלשון פרשתנו.

¹⁰ Dyce, Sack, and Wensing's Textbook of Veterinary Anatomy (Elsevier, 5th edition, 2018). תודתי לעמיתי הוותיקן פרופ' ערן דביר, שהפנה אותי למקור זה.

משנתנו דנה בפרה שחומה, שכן פרה חיה ששתתה מי חטאת טהורה היא: "שכל זמן שהיא חיה אינה מקבלת טומאה, שאין חי נטמא אלא אדם בלבד" תוספתא חזון יחזקאל, מקואות, פ"ח, ו. באורים, ירושלים תשס"ו. תנא קמא ורבי יהודה נחלקו בשאלה מה דינו של בער הפרה הזו ביממה הראשונה לאחר השחיטה (שעתה הוא יכול להיטמא כשאר אוכלין). האם מי החטאת שטרם נתעכלו מטמאים אותה כעת, או אולי נאמר שמים אלו בטלו בגופה כאשר שתתה אותם, ומשום כך בשרה טהור?

כידוע, הרמב"ם כלל בפירושו למשנה פסיקות רבות.¹¹ דוגמה לכך מצויה בפירושו למשנתנו, שעם פסק: "ואין הלכה כר' יהודה". כלומר, מי החטאת לא בטלו במעיה, אלא עדיין הם קיימים, ומשום כך הם מטמאים את בשרה, כדעתו של ת"ק.

והנה בספרו ההלכתי "היד החזקה" [א"ה, הרמב"ם קרא לספרו 'משנה תורה' יש מכנים את הספר היד החזקה, כי הרמב"ם חילקו לארבעה עשר חלקים כמניין 'יד', 'היד החזקה' הוא כינוי ולא שם של הספר]. פסק הרמב"ם להיפך: כרבי יהודה, שבשרה טהור:

פרה ששתתה מי חטאת אף ע"פ שנשחטה בתוך כ"ד שעות בשרה טהור שנאמר למשמרת למי נדה, בזמן שהן שמורין אינן בטלין, אבל בזמן ששתתתן פרה בטלו שהרי אינם שמורין (הלכות פרה אדומה טו, ז).

לכאורה, שפיר פסק הרמב"ם בפירושו למשנה, לפי הכלל שהלכה כת"ק, מדוע חזר בו ביד החזקה ושינה את דעתו לפסוק כרבי יהודה? נתמקד כאן¹² בתירוץ של רבי יוסף קארו. בפירושו ה"כסף משנה" שם, כתב:

ופסק רבינו כרבי יהודה משום דאמרין בספרי ובפירקא בתרא דמקואות דל"ח זקנים ור"י הגלילי ור"ט כולם סוברים כרבי יהודה.

כלומר, נכון שבדרך כלל דעת ת"ק משקפת את דעתם של רוב החכמים, ויש לפסוק כמותו, אלא שבמקרה דנן התברר לרמב"ם במקור תנאי אחר, שרוב החכמים סברו דווקא כרבי יהודה במשנתנו. נעיינן נא במקור זה:

פרה ששתתה מי חטאת ושחטה בתוך מעת לעת, זה היה מעשה והיה ר' יוסי הגלילי מטהר ור' עקיבא מטמא. סייע ר' טרפון את ר' יוסי הגלילי, סייע ר' שמעון בן ננס את ר' עקיבא. סלק (סתר את דבריו ע"פ חזון יחזקאל) ר' שמעון בן ננס את טרפון, סלק ר' יוסי הגלילי את ר' שמעון בן ננס, סלק ר' עקיבא את ר' יוסי הגלילי. אחר זמן מצא לו תשובה. אמר לו (ריה"ג לר"ע) מה אני לחזור? (הרשאי אני לחזור על דעתי הקודמת אחר שנסתלקה כבר? ע"פ חזון יחזקאל) אמר לא לכל אדם אלא לך שאתה יוסי הגלילי. (ענה לו ריה"ג לר"ע) אומר לך הרי הוא אומר והיתה לעדת בני ישראל למשמרת למי נדה חטאת היא, כשהם שמורים מי נדה ולא ששתתן פרה. זו היה מעשה ונמנו שנים ועלשים זקנים בלוד¹³ וטהורו (תוספתא מקואות, פ"ח ו').

¹¹ להרחבה ראו אצל י' סיני, 'הרמב"ם כפוסק בפירוש המשנה', בתוך: 'פירוש המשנה לרמב"ם', מברכת משה, מעלה אדומים תשע"א. א"ה. זיל קרי בי-רבי ברור שהרמב"ם כמעט שלא משאיר משנה שלא יפסוק הלכה כדברי מי, ואם דעת יחיד חולקת ואין הלכה כדברי פלוני, ובקיצור, מאי קמשמע לן?

¹² להרחבה ראו בפירושו של הרב יוסף קאפח ז"ל ל'יד החזקה' על אתר.

¹³ בספרו "לוד והכמיה בימי המשנה והתלמוד" (ירושלים תשנ"ז, עמ' 55 הערה 206), כתב ב"צ רוזנפלד: "במקבילה, ספרי במדבר קמד ... הגרסה היא יבנה, במקום לוד, ואולם עדיפה גרסת התוספתא, שהרי רוב החכמים הנזכרים היו מלוד או שפעלו בה. ויחד עם זאת, לא נזכר רבן גמליאל, או חכם אחר שניתן לזהותו כאיש יבנה, ואכן החכמים הנזכרים פעלו בשלהי התקופה, קרוב למרד בר-כוכבא, ואז כבר לא היה המרכז ביבנה, אלא בלוד. כן סביר להניח שעקב תדמיתה של יבנה בתודעת הדורות החליפו המעתיקים את הגרסה מלוד ליבנה, ולא להפך".

הנה כי כן, דעתו של ת"ק במשנתו, וכך סברו גם רבי עקיבא ורבי שמעון בן ננס, שנראה היה כי גברה ידה בדיון, נדחתה לבסוף לאחר ראייה מוחצת של רבי יוסי הגלילי. וכן, שלוששים ושנים זקנים¹⁴ שבלוד סמכו את ידיהם על שיטת המטהרים: רבי יוסי הגלילי, רבי טרפון ורבי יהודה של משנתו, שמסתבר עתה שהלכה כמותו.

המשכה של התוספתא מרתק: הוויכוח העז שהתנהל בין החכמים מתואר כקרב בין החיות המופלאות מחזונו של דניאל, המשמש כמטאפורה להתנגשות בין אימפריות. ניזכר בפסוקי דניאל (ח:ב-ז) לפני שנמשיך בתוספתא:

וְאֲנִי בְּשׁוֹשֵׁן הַבִּירָה אֲשֶׁר בְּעִלְמֵ הַמְּדִינָה וְאַרְאָה בְּחֻזֹּן וְאֲנִי הָיִיתִי עַל אוֹבֵל אוֹלִי. וְאֲשָׂא עֵינַי וְאַרְאָה וְהִנֵּה אֵיל אֶחָד עֹמֵד לִפְנֵי הָאֵבֶל וְלֹא קָרְנִים וְהַקְרָנִים גְּבָהוּת וְהָאֶחָת גְּבָהָה מִן הַשְּׁנִית וְהַגְּבָהָה עָלָה בְּאַחֲרָנָה. רָאִיתִי אֶת הָאֵיל מְנַגַּח יָמָה וְצִפּוֹנָה וְנִגְבָּה וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמְדוּ לִפְנָיו וְאֵין מִצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כְּרָצֵנוּ וְהִגְדִּיל. וְאֲנִי הָיִיתִי מִבֵּין וְהִנֵּה צִפִּיר הָעֵזִים בָּא מִן הַמַּעְרָב עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בְּאָרֶץ וְהַצִּפִּיר קָרַן חֲזוֹת בֵּין עֵינָיו. וַיָּבֹא עַד הָאֵיל בְּעַל הַקְרָנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֵבֶל וַיִּרְץ אֵלָיו בְּחֶמֶת כָּחוֹ. וְרָאִיתִי מְגִיעַ אֶצֶל הָאֵיל וַיִּתְמַרְמֶר אֵלָיו וַיֵּד אֶת הָאֵיל וַיִּשְׁבֵּר אֶת שְׁתֵּי קֶרְנָיו וְלֹא הָיָה כֹחַ בְּאֵיל לַעֲמֹד לִפְנָיו וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּרְמָסֵהוּ וְלֹא הָיָה מִצִּיל לָאֵיל מִיָּדוֹ. (בהמשך המלאך מבאר לדניאל כי: הָאֵיל אֲשֶׁר רָאִיתָ בְּעַל הַקְרָנִים מַלְכֵי מִדֵּי וּפָרְס. וְהַצִּפִּיר הַשָּׁעִיר מֶלֶךְ יוֹן... (שם:כא-כב).

התוספתא ממשיכה:

באותה שעה קרא ר' טרפון המקרא הזה "רָאִיתִי אֶת הָאֵיל מְנַגַּח יָמָה וְצִפּוֹנָה וְנִגְבָּה, וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמְדוּ לִפְנָיו וְאֵין מִצִּיל מִיָּדוֹ וְעָשָׂה כְּרָצֵנוּ וְהִגְדִּיל" (דניאל ח:ד) – (זה) ר' עקיבא. "וְאֲנִי (ראיתי¹⁵) (וְהָיִיתִי מִבֵּין) וְהִנֵּה צִפִּיר (וְהָעֵזִים) בָּא מִן הַמַּעְרָב עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְאֵין נוֹגֵעַ בְּאָרֶץ וְהַצִּפִּיר קָרַן חֲזוֹת בֵּין עֵינָיו (פס' ה) – זה יוסי הגלילי ותשובתו. "וַיָּבֹא עַד הָאֵיל בְּעַל הַקְרָנִים אֲשֶׁר רָאִיתִי עֹמֵד לִפְנֵי הָאֵבֶל וַיִּרְץ אֵלָיו בְּחֶמֶת כָּחוֹ (פס' ו) וְרָאִיתִי מְגִיעַ אֶצֶל הָאֵיל וַיִּתְמַרְמֶר אֵלָיו וַיֵּד אֶת הָאֵיל וַיִּשְׁבֵּר אֶת שְׁתֵּי קֶרְנָיו (פס' ז) – זה עקיבא ושמעון בן ננס. "וְלֹא הָיָה כֹחַ בְּאֵיל לַעֲמֹד לִפְנָיו וַיִּשְׁלִיכֵהוּ אֶרְצָה וַיִּרְמָסֵהוּ (שם) – זה יוסי הגלילי. "וְלֹא הָיָה מִצִּיל לָאֵיל מִיָּדוֹ (שם)" אלו שלשים ושנים זקנים שנמנו בלוד וטהרהו.

תיאורה המוחשי כל כך של התוספתא הוביל את הרב יחזקאל אברמסקי¹⁶ לתבונה פסיכולוגית עמוקה, שנראית רלוונטית מאוד גם לימינו:

בספירת דברים אשר בכתובים האלה מספר רבי טרפון בשבחם של רבי עקיבא ורבי יוסי הגלילי, עד כמה הכתה תורתם שורש בתחושתם הגופנית וההלכות אשר העלו בעמלם בתורה לילות כימים וככלות הנפש, נעשו כעצם מעצמותיהם וכבשר מבשרם. ובבוא מי שהוא ופוגע בסברתו של אחד מהם וסותר את דבריו, הוא חש כאילו הוכה מכה רבה של נגיחה בקרן בכל גופו. וכן אנו מוצאים מקרא שכתוב, שכל מי שפוגע בחרוף ובגדוף בדבר רוחני הממלא כל עולמו של חברו, הרי הוא כאילו עשה מעשה רצח

¹⁴ עוד על זקני לוד ראו בספרו של רוזנפלד (שם), "הזקנים", עמ' 57–55.

¹⁵ א"ה. אינני מתקן את לשון חז"ל, אלא לצורך הניקוד משווה ללשון המקרא.

¹⁶ (1878 – 1983, ליטא – לונדון – בני ברק א"ה. טעות גסה! בנוסף לשימוש הפסול והבוזי בתאריכי הנוצרים, התאריכים אינם נכונים. צ"ל, ר' באדר א' תרמ"ז – כ"ד באלול תשל"ז). חניך ישיבות ליטא (טלז, מיר וסלבודקה). חבר מועצת גדולי התורה של אגו"י, מראשי ישיבת סלבודקה, חתן פרס ישראל לספרות תורנית לשנת תשמ"ז.

בעצם מהותו החמרי. "בְּרֵעַח בְּעֶצְמוֹתַי חֲרָפוֹנִי עוֹרְרִי בְּאֶמְרָם אֵלֵי כָּל הַיּוֹם אֵינִי אֱלֹהִיךָ (תהלים מב, יא)" (חזון יחזקאל, שם, חדושים).
בכיוון אחר, ציורי יותר, הלך הרב ד"ר רפאל בנימין פוזן ז"ל, שבדמיונו הציתה התוספתא את הסצנה הבאה:¹⁷

והנה פעם אחת... הרצה הרב [כוונתו לרב יוסף שלמה כהנמן ז"ל מייסד ישיבת פוניבז'] שיעור בסוגיא עמוקה שתלמידי הישיבה כבר עסקו בה ימים ולילות. תוך כדי השיעור התקיף אותו אחד הבחורים בקושיה חזקה. הרב השיב, אך הבחור לא שקט, והצטרפו אליו אחרים, והרב נלחם מלחמתה של תורה אבל הוא במיצר... לפתע התייצב הרב שך... והחל להחזיר תשובות לשואלים... הצעירים מקשים בקול ובלהט, הרב מפוניבז' משיב, הם מתקיפים חזרה והרב שך נחלץ לעזרתו, והכל רותח ושמה... אבל לאחר דיבורו של הרב שך, הכל מתיישב, וראש הישיבה ממשיך בשיעורו, ואור של תורה ושבת בבית המדרש... נזכרתי באותו תיאור כאשר לימים למדתי את הסיפור המופלא בתוספתא... איזה תיאור נפלא של גדולי התנאים המתנצחים בהלכה: ובדמיוני עלתה תמונתם של הרב מפוניבז' והרב שך זכרונם לברכה באותה שבת אחר הצהריים. מכאן ראש הישיבה ומונגד – תלמידיו, ולפתע "רְאִיתִי אֶת הָאֵיל מְנַגַּח יָמָה וְעֹפֹנָה וְנִגְבָּה וְכָל חַיּוֹת לֹא יַעֲמִדוּ לְפָנָיו".... זה הרב שך.

ראינו אפוא, כי בדרך משושן הבירה ללוד ולישיבת פוניבז', מלחמתם של האיל והצפיר פשטה צורה ולבשה צורה, וקיבלה משמעויות שונות. ע"כ יהורם לשם – פרשת השבוע בר-אילן חוקת עט.

פֶּן לְחֶכֶם וְיִחְכֶּם-עוֹד

אנא אל תמנעו את הערותיכם!

הכתובת למשלוח: eliyahule@gmail.com

הערות מתקבלות גם באנגלית.

הודעה מאתר "לדעת" כאן תוכלו להוריד גליונות פרשת השבוע מדי שבוע (גם גליוננו מופיע שם): <http://www.ladaat.info/gilyonot.aspx>

מאמרנו מופיע **ונשמר** באוצר החכמה בפורום דקדוק ומסורה
<http://forum.otzar.org/forums/viewtopic.php?f=45&t=10317&p=272195#p272195>

אֵם אֶתָּה מִתְעַנִּין
בְּהַבְטִים הַלְשׁוֹנִיִּים שֶׁל הַתּוֹרָה
(לְשׁוֹן הַמִּקְרָא, הַמְשֵׁנָה, הַתְלָמוּד וכו')
אֶתָּה מוֹזֵמֵן לַהֲרָשִׁים (בְּחֵם)
לְקַבֵּל דּוֹא"ל בְּעוֹשָׂאִים לְשׁוֹנִיִּים
בְּרִתּוֹבָת: franklashon@gmail.com
☺ בּוֹא לַהַחֲכִים אֶת עֵצְמְךָ וְאֶת שִׁאֲרֵי הַמַּכְתֵּבִים ☺

¹⁷ "זקן ויושב בישיבה – לדמותו של הרב אליעזר [צ"ל **אלעזר**]!! טעות נפוצה! מנחם שך זצ"ל" (הצפה, א' בכסלו, תשס"ב).